

ANY MOSSÈN ALCOVER
PRESENTACIÓ DE LA
LLETRA DE CONVIT 2001
EL DICCIONARI ALCOVER-MOLL,
PER
JOAN VENY,
MEMBRE
DE LA SECCIÓ FILOLÒGICA
DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

He parlat i escrit moltes vegades del diccionari d'Alcover i Moll. Cada cop ho he fet amb una profunda satisfacció en constatar que la memòria agraïda ret tribut de reconeixement al coratge, la saviesa i la constança dels seus autors. El gaudi es repeteix avui en ocasió de presentar la nova *Lletra de convit 2001*, en el centenari de la de mossèn Alcover, dins l'any dedicat al nostre gran filòleg. Per si fos poc, s'escauen també els cent anys de l'aparició del *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, fundat per ell, i els setanta-cinc de la sortida del primer volum del diccionari.

Ha dit algú que en lingüística hi ha els teòlegs i els missioners. Els primers naveguen pel mar a voltes procel·lós de la teoria, aixequen edificis d'abstracció, tracen camins que poden ser illuminadors o bé quedar-se en senders que ningú no gosa transitar... Els missioners de la llengua, en canvi, estableixen contacte amb el paisatge humà, trepitgen els seus territoris, coneixen l'hàbitat de cada paraula, s'embriaguen amb la seva aroma, relacionen els mots amb els seus referents.

No hi ha dubte que Alcover era un fervent missioner de la llengua. Efectivament, va ser un incansable col·lector de paraules i formes verbals al llarg de la seva vida, així com del tresor rondallístic de Mallorca; un defensor i propagador de l'ús oral i escrit del català amb la paraula, amb la ploma i amb l'exemple (recordem la predicació, a la seu de Palma, del sermó de la Conquesta en català trencant una tradició castellanitzant o el seu apostolat a prop de valencians i rossellonesos a servir-se de la llengua pròpia tant en usos col·loquials com formals); va ser també un apòstol ardent, fogós, que, duit de la passió per la llengua, caigué en petites heterodòxies de la doctrina oficial.

El diccionari té dos artífexs: Alcover i Moll. El canonge mallorquí n'és la causa primera. Sense ell, avui no tindríem una obra tan ambiciosa. Alcover no era lingüista. S'hi va tornar a partir de la literatura popular. Els contes recollits

—i per ell tan magistralment reelaborats— contenien sovint mots arcaics o dialectals que no acollien els diccionaris mallorquins. Davant tal limitació, inicia una de les empreses lexicogràfiques més portentoses del segle XX: un diccionari exhaustiu de la llengua antiga i moderna. Funda el *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, bàsicament per a tenir contacte amb la xarxa de col·laboradors, realitza diverses eixides a pobles i poblets de tot el domini lingüístic a la recerca de paraules i formes verbals, que transcriu meticulosament; conscient de les seves llacunes, als quaranta anys decideix de formar-se en els principis de la filologia romànica, aprèn l'alemany i fa viatges d'estudis a les grans universitats europees per tal d'estar preparat per a la redacció del futur diccionari; treballador inesgotable, s'aixeca a les quatre o a les tres i mitja i encara durant el dinar es fa llegir articles de lingüística; patriota acendrat, escolta «la veu de la pàtria» i aixeca el seu nacionalisme damunt la soca de la llengua; home generós, que es va arruïnar comprant llibres i carregant amb les despeses de la preparació del diccionari; polemista de mena, «home de combat», com ha dit Moll, va xocar per temperament, per qüestions científiques i per concepció de la normativa amb membres de la Secció Filològica, ço que provocà la seva separació de l'Institut i la publicació d'irades invectives contra la docta corporació. Seguirà el canvi de nom, *Diccionari català-valencià-balear*, per oportunitat, com ell mateix diu, sense que tingui res a veure amb una suposada idea contra la unitat de la llengua. Aquella tempesta es clouria finalment amb la bonança de la reconciliació.

Si Alcover va ser el promotor de l'obra, el collector de materials, el proselitista, el projector internacional de l'obra i, en part, el seu mecenes, Francesc de B. Moll en va ser l'arquitecte i el mestre d'obres. Incorporat a l'empresa quan tenia vint anys, posseïa una sòlida formació humanística i aviat es manifestà com un excel·lent dialectòleg, viatger de

mots amb Alcover, un fonetista atent als matisos més fins de la llengua, un gramàtic que va saber integrar el balear a la normativa vigent, un onomatòleg competent que va posar els fonaments de l'antroponímia catalana, un editor acurat de textos antics, un etimòleg que revela les seves capacitats en el *Suplement al Romanisches Etymologisches Wörterbuch* de Meyer-Lübke i un diacronista que exposa amb claredat els mecanismes evolutius de la llengua. Curull d'aitals qualitats, a les quals caldria afegir la de la seva profunda humanitat, era l'home ideal per a col·laborar primer i responsabilitzar-se després totalment de l'obra del diccionari. Els dos van formar durant dotze anys un tàndem amb dues personalitats complementàries: la força analítica i la vehemència descordada d'Alcover s'equilibrava amb l'esperit de síntesi i el tarannà conciliador de Moll. Però amb un denominador comú: una laboriositat sense pausa, una generosa entrega al diccionari sense l'esquer de cap recompensa i un indescriptible amor al país i a la seva llengua.

L'obra impressiona per la multiplicitat d'aspectes que cobreix, i que en fan un diccionari multiús. D'entrada, meravella la presentació tipogràfica, agraïda pel lector, que s'hi troba còmode, que se situa dins cada entrada amb parts ben diferenciades. Les definicions són clares, allunyades de les inintelligibles dels especialistes; i van acompanyades de contextos de totes les èpoques, literaris o il·literaris, de Ramon Llull a Salvador Espriu, passant per Miquel Agustí, el Prior del *Llibre dels secrets d'agricultura*, i incloent tots els registres (teatre, novel·la, poesia, predicació, literatura científica, premsa, etc.). Formen el corpus, doncs, mots de la llengua escrita i de la llengua parlada. Aquesta es manifesta amb l'embolcall fonètic de cada dialecte i la indicació de l'àrea geogràfica de cada mot, fruit d'enquestes fetes a tres-centes localitats de tot el domini lingüístic, a més de les dades procedents de la xarxa de col·laboradors d'arreu de les terres

catalanes. Les marques valoratives orienten sobre el registre d'ús: es precisa si el mot és familiar (*fer un riu*), si és vulgar (*gràndula* 'glàndula', *panís* 'diners'), grosser (*pardalada* 'coit'), argòtic (*bòfia* 'policia'), literari (*alb* 'blanc'), arcaic (*accídia* 'peresa'). Segueixen un esplet de locucions, refranys i frases fetes, i, quan escau, precises explicacions sobre aspectes de cultura popular, com la manera de fer la bugada o les disset classes de jou il·lustrades amb els dibuixos corresponents, aixecats sovint pel mateix Moll i generalment sense signar. Per si fos poc, el lector pot veure associada la seva curiositat sobre les arrels dels mots, en l'apartat de l'etimologia, una tasca difícil a l'època de redacció de l'obra, quan el bagatge documental publicat era insuficient i les aportacions bibliogràfiques (Griera, Montoliu, etc.) més tost d'escassa fiabilitat; el nostre diccionari artiga aquell erm i traça solcs amb bona sembradura. Paraules sense origen conegut esdevenen aquí històricament transparents, i hi queden explicats els canvis fonètics i semàntics: en aquest sentit l'obra fa possible el valuós *Diccionari etimològic* de Coromines, encara que aquest, tot i fer-ne elogis, no estalvia crítiques inelegants i injustes en relació amb algunes propostes etimològiques.

El caràcter exhaustiu del diccionari, horitzontalment (diferències geogràfiques) i verticalment (diferències de registre i de nivell), implica la inclusió de formes d'àrea restringida, de registre baix o producte de la interferència. Aquest caire va empènyer C. Riba a escriure en el «Pròleg» de la segona edició del *Diccionari general*, després del corresponent elogi: «la disposició tipogràfica de tots els materials en peu d'igualtat fa arriscada la seva consulta a qui no tingui una preparació d'especialista o un sentit de l'idioma molt segur».

Voldria matisar aquesta limitació del savi hellenista afirmant que el diccionari Alcover-Moll, dins la immensitat dels materials arreplegats, no amaga una voluntat orientadora del lector cap a la normativa. Ho fa sigui remetent formes

dialectals a la més general (*miragle*, *milacre* són referits a *miracle*; *regonèixer*, a *reconèixer*), sigui corregint evidents errors d'obres anteriors, fins del diccionari Fabra (*escalom*, i no **escalum*), sigui rectificant lectures equivocades (*resamost* i no **reramort*), sigui condemnant barbarismes castellans (*retxassar* «castellanisme inacceptable» per *rebutjar*, *antoix* «castellanisme inadmissible» per *caprici*, *rampell*) o francesos (*suanyar* 'tenir cura'). El coneixement que els autors tenien de la llengua antiga els permet discrepar de certes propostes derivades d'un purisme radical; i així accepta com a entrada *modo*, llatínisme que té el suport de tota la documentació clàssica, lèxica i fraseològica, mentre que relega *mode* a una simple variant formal, un fill de ningú, sense pares coneguts. Aquell mateix coneixement, ampliat amb la familiaritat amb els dialectes, els empeny a utilitzar metalíngüísticament vocables diatòpics avalats per la tradició (*bístia*, *partida*, *conrar*, *duit*, *omplit*, etc.).

L'explotació de la rica veta dialectal palpable en el diccionari ha permès, en una ampliació de l'alternativa del model participatiu iniciat per Fabra i desenvolupat d'una manera especial pel recent diccionari de l'Institut, l'annexió de noves unitats lèxiques que es troben ben definides i estudiades en el diccionari que ens ocupa i que ha esdevingut una preciosa font d'informació.

En suma, una obra ingent, monumental, que esbalaeix —ho deia Riba— per la quantitat de materials (tres milions de fitxes, quatre-cents mil mots estudiats), la seva ordenació i interpretació amb seixanta anys de treball. Període breu si el comparem amb la durada d'obres semblants: el *Vocabolario dei dialetti della Svizzera Italiana*, iniciat el 1907, es troba avui a la lletra *c*, exactament al mot *capüzola* (i això que té dos directors i sis redactors).

Avui, en el centenari d'una lletra de convit que va ser com el toc de trompeta que convidava a la ingent tasca, coro-

nada per una obra única, grandiosa, és bell de retre homenatge de gratitud i admiració als seus dos grans artífexs. Gràcies a ells posseïm un veritable monument de la filologia catalana, la Bíblia de la nostra lexicografia, on han begut i s'han inspirat tants lexicògrafs, un immens llibre de capçalera de tots els qui estimen la nostra llengua, n'analitzen l'estructura i enfondeixen en la seva entranya.

